

УДК 930.1:330.5.009.15(477)

Є. С. Неклюдов

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті здійснено аналіз поглядів вітчизняних дослідників на проблеми тіньової економіки в Україні. Виокремлено декілька основних підходів до вирішення питань тіньового сектору. Обґрунтовано необхідність подальших наукових пошуків ефективних концепцій протидії тіньовій економіці на основі комплексного міждисциплінарного підходу.

Ключові слова: тіньова економіка, нелегальні економічні практики, підпільне господарство, кримінальна економіка, економічна політика, правове регулювання економічної діяльності.

Дослідження тіньової економіки в Україні в період з 1991 до 2005 років – це складне, але надзвичайно актуальне в сучасних умовах завдання. Актуальність виявляється в тому, що проблема тінізації економіки в Україні сьогодні набула глобальних масштабів і становить безпосередню загрозу економічній безпеці держави, а також її національним інтересам. А складною для дослідження ця тема є через те, що часові межі роботи охоплюють період сучасної історії України. Це період суспільних та загальнодержавних трансформацій – здобуття країною незалежності, руйнації старої адміністративно-командної системи та планової економіки й поступового формування нової української держави. Однак головна проблема дослідження, яка багато в чому була детермінована вищезазначеними процесами, полягає в майже повній відсутності достовірних джерел інформації як щодо реального стану нелегальної економіки в країні, так і щодо діяльності правоохоронних структур у боротьбі з нею.

Витоки сьогоднішніх проблем з тінізацією економіки в країні потрібно шукати не в сучасних реаліях, адже нелегальна економіка з'явилася значно раніше, ніж утворилася незалежна Україна, а в її минулому, яке безпосередньо пов'язане із Радянським Союзом. У зв'язку із цим, для більш глибокого розуміння причин появи нелегальної економіки в Україні, підґрунтя, на якому вона будувалася, та детермінант, що сприяли її еволюції, корисним є осмислення досвіду з цієї проблематики вітчизняних науковців, які так чи інакше були безпосередніми свідками, а подекуди й учасниками формування молодшої української держави.

Методологічною основою дослідження є комплексний міжгалузевий підхід до проблем тіньового сектору в Україні. Саме він дає можливість проаналізувати господарський розвиток та його тіньову складову, врахувавши не лише економічні особливості, а й вплив позаекономічних стимулів, таких як нормативно-правове регулювання, соціальне становище, національна культура, політичний устрій та інші умови. Метою статті є осмислення та систематизація поглядів вітчизняних дослідників на проблему появи та розвитку тіньової економіки в українській державі.

Починаючи розгляд історіографії проблем поширення тіньової економіки в нашій країні, слід звернути увагу на те, що наукових пошуків у межах цієї проблематики у вітчизняній історіографії сьогодні достатньо багато. У той же час, більшість учених намагається зосередитись на тих чи інших аспектах теми, але комплексних досліджень щодо тіньової економіки початку державотворення й досі бракує.

Слід зауважити, що проблеми існування тіньової економіки привертали увагу науковців ще в 30-х роках минулого століття. Однак, і саме поняття “тіньова економіка”, і дослідження з цього наукового напрямку з'явилися значно пізніше, на межі 60 – 70-х рр. ХХ ст. Першим серед західних фахівців, хто привернув увагу громадськості до існування феномену тіньової економіки, можна назвати англійського соціолога К. Харта, який констатував існування проблеми “неформальної зайнятості” в деяких африканських державах. Згодом, з'являється ще ряд досліджень, і, переважно, це роботи західних спеціалістів, таких як: К. Керол, Г. Гроссман, П. Гутман, Е. Фейг, Ф. Фельдбругге та інших [3].

Перші спроби врахувати тіньові процеси на галузевому рівні в СРСР були здійснені приблизно в 1970-і рр. у Науково-дослідному технімічному інституті побутового обслуговування Міністерства побутового обслуговування РРФСР. Цей аналіз під керівництвом Т.І. Карягіної проводився з метою доповнити недостатньо репрезентативний показник офіційно визначеного рівня споживання послуг громадянами та домашніми господарствами. Тому саме сфера побутового обслуговування стала першим полігоном відпрацювання методологічних і методичних підходів щодо вивчення радянської “тіньової” економіки та використання цих результатів у подальших економічних прогнозах [13, с. 75].

На початку 1980-х рр. у СРСР з'являється логічне продовження цього напрямку роботи, проте вже на дещо вищому рівні. Це розробки та дослідження обсягів неофіційних послуг, що здійснювались в економіці країни. Такий інтерес був зумовлений розростанням тіньового сектору економіки, його проникненням в усі сфери економічних і суспільних відносин майже в усіх країнах світу. Однак, зважаючи на політичну ідеологію СРСР, ще до кінця 80-х рр. ХХ ст. уявлення про тіньові процеси як системне явище відкидалися і офіційно заперечувалися. Водночас, неофіційні дослідження все ж проводилися, адже неврахування феномену тіньової економіки на той час вже істотно впливало на коректність проведення аналізу реальних соціально-економічних процесів.

Вивчення процесів тіньової економіки серед радянських учених кінця 1970-х початку 80-х рр. характеризувалося безсистемністю, відсутністю сучасних методологічних підходів, політичною заангажованістю. У своїх “доперебудовних” дослідженнях радянські науковці, серед яких можна згадати відомих українських та російських економістів В. Вержера, Д. Валового, О. Лациса, В. Німчинова, В. Корнієнка, Ю. Пахомова, В. Черняка, А. Чухно та інших, як правило, до тіньової економіки відносили

приховану господарську діяльність, що базувалася на нецільовому використанні державних виробничих ресурсів; на технологічних, фінансових, екологічних порушеннях офіційних норм з метою особистого або групового збагачення; на корупції; на викривленій звітній інформації (на користь підприємств і відомств). До цих видів тіньової діяльності належали: приписки, розкрадання державних матеріальних, технічних і фінансових ресурсів; дрібне розкрадання на виробництвах ("несуни"), що набули масового характеру; підпільна підприємницька й виробнича діяльність ("цеховики"); випуск неврахованої продукції (послуг) на державних підприємствах; порушення в роздрібній торгівлі та громадському харчуванні; перепродаж дефіцитних побутових товарів і продуктів харчування (спекуляція); неофіційне надання побутових послуг, виготовлення та реалізація самогону та інших спиртних напоїв домашнього виробництва тощо. До "тіньової" економіки відносили й "кримінальну" економіку (наркобізнес, проституцію, спекуляцію, торгівлю краденим тощо). Також до "тіньової" економіки відносили особисте підсобне господарство та індивідуальну трудову діяльність [7, с. 22].

Головний висновок, який робили в цьому випадку фахівці: тіньова економіка – це "тінь", яку має офіційне державне господарство, і вона не є чимось самостійним по відношенню до нього та може зникнути разом із ліквідацією його недоліків або, у кращому разі, з висвітленням, тобто взяттям під жорсткий облік і контроль з боку правоохоронної системи [6, с. 110-111].

Початок "перебудови" й деяке послаблення політичної цензури в другій половині 1980-х рр. водночас із посиленням кризового стану економіки сприяли істотному підвищенню інтересу до проблем тіньової економіки, що спричинило велику кількість різних публіцистичних та наукових розвідок. І хоча більшість з цих робіт все ще носили досить поверхневий та безсистемний характер і мали кон'юнктурно недостатній рівень наукового узагальнення матеріалу, у той же час, цей період можна вважати стартом наукового пошуку із зазначеної проблематики. Серед дослідників, які приділяли увагу цій темі можна виділити роботи О. Осипенка, В. Лазовського, Л. Нікіфорова, Т. Кузнецова, В. Фельзенбаума. Саме тоді значного поширення набувають такі погляди: 1) тіньова економіка є сукупністю альтернативних соціалізму економічних структур [9, с. 48]; 2) тіньові процеси – це протизаконні процеси, прямо чи опосередковано пов'язані з вилученням нетрудових доходів [9, с. 48], що являють собою сукупність нелегальних господарських дій, які продукують кримінальні злочини [8, с. 100]; 3) тіньова економіка являє собою приховану форму приватизації соціалістичної державної власності [10, с. 130-133] та інші.

У 1990-ті рр. вперше за радянський період з'являється чимало досліджень феномену тіньового сектору економіки, і серед найбільш відомих авторів публікацій можна виділити роботи С. Головіна, А. Шохіна, Ю. Козлова, А. Крилова, В. Лазовського, О. Осипенко, В. Панкратова, О. Пасхавера, В. Селезньова та інших науковців. Серед основних причин розростання "тіньового" сектору в країні ці радянські вчені виділяли такі: 1) загальне одержавлення власності; 2) гіперцентралізація народногосподарського комплексу; 3) недосконалість господарського механізму, адміністративно-командні форми управління економікою; 4) непаритетні та невірноважені ціни; 5) заборони щодо індивідуальної трудової та комерційної діяльності, що базуються на приватній власності; 6) довільні податки; 7) недоліки правового регулювання господарської діяльності, що залишають значні можливості для злочинних дій, або провокують до них; 8) недостатність офіційних стимулів і мотивів до трудової діяльності громадян та виробничої діяльності підприємств; 9) значний товарний дефіцит, який був наслідком зазначених вад і викликав на це відповідну реакцію "підприємливих" людей [13, с. 79].

До структурних особливостей "тіньової" економіки СРСР (які мали місце напередодні проголошення державної незалежності України) науковці відносили існування двох особливих, притаманних саме їй структурних елементів. Перший – неформальна економіка, що існувала в межах системи централізованого регулювання господарської діяльності й базувалась на безконтрольному використанні державного капіталу, та другий – фіктивна економіка.

Найбільш гостро характеризував "тіньову" економіку СРСР відомий радянський економіст В. Селезньов, який вважав, що вона за сутністю є незаконною, прихованою (законспірованою) економічною діяльністю з метою збагачення або отримання незаконних пільг особами, що займаються цією діяльністю. На його думку, термін "тіньова економіка" не є досить точним, тому в цьому зв'язку краще говорити про злочинну або "паразитичну" економіку [15, с. 123-124].

До найбільш характерних особливостей тіньової економіки СРСР В. Селезньов відносив такі: 1) тіньова економіка ні фактично, ні юридично не має власності, що її відрізняє, і використовує у своїх інтересах існуючі форми останньої, паразитує на них; 2) тіньова економіка концентрується головним чином на посередницьких, розподільчо-обмінних функціях, оперує монопольно високими цінами; 3) оскільки покращення справ в офіційній, "світлій" економіці б'є по "тіньовій", її організатори й керівники всіма засобами прагнуть підірвати офіційну економіку, використовуючи при цьому будь-які методи; 4) існування тіньової економіки неможливе без систематичної підтримки й допомоги корумпованих офіційних осіб із партійного, державно-господарського, правового апарату, особисто зацікавлених у розкритті злочинного бізнесу; 5) тіньова економіка об'єктивно створює економіко-організаційні умови для виникнення й розвитку мафіозних груп, різних за своїми масштабами й роллю, а сама є складним переплетенням, сплавом різноманітних антисуспільних відносин; 6) тіньова економіка сприяє деградації суспільства, поглиблює його соціально-майнове розшарування [15, с. 123 – 124].

Слід зауважити, що активне опрацювання проблематики тіньової економіки в 1990-ті рр. спричинило її умовний поділ на два табори, які В. Рутгайзер залежно від системи поглядів запропонував назвати ліквідаторами й конструктивістами [14, с. 121]. Ліквідаторський підхід (репресивний) формувався під

впливом панівної ідеологічної доктрини. Сутність його можна звести, з одного боку, до надлишкової "сатанізації" феномену тіньової економіки, віднесення до неї лише кримінальних проявів, принципово неможливості будь-яких стосунків з її суб'єктами щодо зміни характеру державної влади – тіньова економіка, необхідність вслякого обмеження, застосування більш широкої і дієвої системи інструментарію кримінально-правового обмеження [13, с. 81].

Один із основоположників розробок з проблем тіньової економіки в СРСР Ю. Козлов вважав, що тіньова економіка є надзвичайно багатоаспектним явищем, що вміщує в себе не тільки відверто криміналістичні процеси в економіці, як наприклад, приписки, спекуляція чи контрабанда, але й достатньо великий пласт дій, які або мають характер дрібних правопорушень, або, взагалі, знаходяться поза дією кримінального чи адміністративного законодавства. У той же час, автор наполягає на тому, що абсолютна більшість різновидів тіньової діяльності все ж таки є очевидно протиправними проявами, які за певних умов неминуче перетворюються на злочинні [5, с. 121].

Відповідно до зміщення видів та сфер тіньової діяльності в бік найбільш соціально небезпечних Ю. Козлов будує і її соціальну структуру. Так, основну її частину, на його думку, становлять "підпільні мільйонери", "еліта" загальнокримінальної організованої злочинності, "апарат" організованої злочинності – свого роду "менеджери" тіньової економіки, низові виконавці – "солдати" професійної та організованої злочинності [5, с. 121].

Повертаючись до сутності ліквідаторського підходу в дослідженні проблем поширення тіньового сектору економіки, зауважимо, що він передбачає розширення та посилення відповідної системи контролюючих та правоохоронних підрозділів, посилення репресивності чинного законодавства. Фактично, репресивний підхід заганяє політику протидії тіньовій економіці у вузьке коло проблем, які не мають вирішення: тіньова економіка, репресивні кримінально-правові обмеження, зростання тіньової економіки, посилення кримінально-правових обмежень тощо.

Суть конструктивного (радикально-ліберального) підходу до вивчення тіньової економіки та розроблення відповідної політики принципово відрізняється від попереднього. Стрижневим елементом доктрини, на яку спиралась (і спираються) прихильники цього підходу, є критика адміністративно-командної системи, необхідність її тотального знищення й можливість використання як знаряддя її руйнації тіньової економіки [8, с. 100-111].

У межах даного підходу з'явилися ідеї проведення повної легалізації всієї тіньової економіки в легальну. Вважалось, що "привабливість та живучість тіньової економіки так само, як і ефект, який вона дає її учасникам, пояснюється й тим, що в ній людина в принципі знаходить собі застосування відповідно до своїх можливостей, на відміну від офіційної економіки, в якій спостерігається викривлення – особисті здібності людини часто неважливі, а важливі інші фактори – анкета, родинні зв'язки, знайомства, займана посада та ін." [8, с.100-111]. Однак, сподівання його прихильників на те, що створення ринкового механізму господарювання й гармонізація економічних відносин допоможе зміцнити офіційний сектор економіки й тим самим сприятиме виходу нелегальної з тіні виявилися марними. І, як слушно з цього приводу зазначає Л. Нікіфоров, "неофіційна економіка продовжувала спокійно співіснувати поруч із легальною, незважаючи на соціально-економічні трансформації" [8, с. 100-111]. Отже, цей підхід із часом виявив свою повну неспроможність.

У середині 1990-х рр. минулого століття з'являється ще ряд наукових розробок, серед яких особливо можна виділити фундаментальні праці видатного українського економіста О.В. Турчинова, а саме: "Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження" (1995 р.) [16], "Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки" (1996 р.). Пізніше, у 1997 р., виходить ще одна праця у співавторстві з В. Бордюк та Т. Приходько "Оцінка стану тіньової економіки України та методи розрахунків її обсягів" [1]. Ці дослідження виділяються серед інших своїм сучасним підходом до розкриття механізмів тіньової економічної діяльності.

О. Турчиновим було сформульоване достатньо вдале та ємнісне поняття тіньової економіки. На його думку, "тіньова економіка – це економічна діяльність, яка не враховується й не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства" [16, с. 32]. Крім того, О. Турчинов запропонував структурувати тіньову економіку за такими чотирма складовими блоками:

- 1) не приховувана від державних органів економічна діяльність, але з ряду об'єктивних і суб'єктивних причин не враховувана, не контрольована і не оподатковувана державою;
- 2) легальна економічна діяльність, у процесі якої відбувається повне або часткове ухилення від сплати податків, зборів, штрафів та інших обов'язкових платежів, а також порушення її державної регламентації;
- 3) незаконна, умисно приховувана від державних органів економічна діяльність;
- 4) діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом скоєння чи сприяння скоєнню злочинів, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність [16, с. 32].

Така структуризація елементів тіньової економіки, на наш погляд, і сьогодні не втрачає своєї актуальності й заслуговує на увагу.

Великий інтерес щодо розробки проблем тіньової економіки становлять і фундаментальні праці вченого-юриста В.М. Поповича, який розглядає проблеми тіньової економіки крізь призму кримінально-правового підходу. На думку В. Поповича, тіньова економіка – це такий стан розвитку кризових, криміногенних процесів в економіці, коли доходи злочинного походження стали засобом скоєння нових, нерідко більш небезпечних злочинів, а отримані за рахунок їх скоєння доходи перестали носити споживчий характер, а трансформувались у базу відтворення незаконних капіталів і криміногенного потенціалу в усіх сферах цивільно-правових, організаційно-регулятивних і суспільно-економічних відносин [12, с. 175].

Накопичення великих розмірів таких капіталів, їх кількісний масив зумовили зміну їх якісних ознак і форм використання. Залучений до економічного обороту великий масив капіталів злочинного походження детермінує стрімке зростання темпів і обсягів їх відтворення, а це, у свою чергу, передбачає безготівкові схеми трансферту (переміщення) і використання таких капіталів. Причому, проникаючи за рахунок цих капіталів в легальні схеми економічного обороту, злочинні угруповання через підкуп, шантаж, лобювання своїх корисливих інтересів насичують різні сфери суспільно-економічних відносин потужним криміногенним потенціалом, суттєво впливають на правову й економічну політику державних і міждержавних органів. Отримавши доступ до легальних фінансових інститутів і заволодівши їхніми технологіями, злочинність, особливо у сфері фінансово-господарської як національної, так і міжнародної діяльності, набуває організованих форм [11, с. 6-7].

На початку нового тисячоліття проблеми поширення тіньової економіки почали привертати увагу ще більшої кількості вчених, причому різних галузей науки. Серед авторів, які вивчали проблеми нелегальної економіки, дотримуючись економічного підходу, на особливу увагу заслуговують розробки таких дослідників, як А. Базиліук, Д. Буркальцева, Ю. Ванькович, В. Гочарова [3], М. Дудін, М. Заверуха, І. Мазур, В. Мельникова, В. Мандибуря [7], І. Приварникова, В. Предборський [13], К. Степанюк, О. Фрадинський [18], Ю. Харазішвілі, О. Черевко та інших.

Кожен з авторів розглядав проблеми тінізації економіки під власним кутом зору. Так, наприклад, у дисертації західноукраїнського вченого-економіста О. Фрадинського "Фінансові доміанти тіньової економіки" здійснено комплексне дослідження фінансових аспектів функціонування тіньової економіки з огляду на її негативний вплив на стан державних фінансів. У роботі охарактеризовано економічну суть категорії "тіньова економіка", проаналізовані трактування цього явища, вказано основні передумови існування тіньової економіки, розкрито суть податкових і бюджетних деліктів, вказано основні причини їх виникнення. У результаті, автором було зроблено висновок про значний негативний вплив деліктів на стан державних фінансів і що "найоптимальнішою схемою "відмивання" тіньових капіталів є їх легалізація із використанням офшорних юрисдикцій" [18].

В. Гончарова, кандидат економічних наук, яка тривалий час займалась проблемами тіньового сектору, у своєму дисертаційному дослідженні "Взаємозв'язок офіційної та тіньової економіки в умовах ринкової трансформації" осмислює проблеми взаємозв'язку офіційної та тіньової економіки, формування й поширення тіньової економічної діяльності, а також можливостей обмеження впливу тіньового сектору на економічну безпеку на етапі тотального розповсюдження. У роботі також обґрунтовується необхідність застосування заохочувальної економічної політики стосовно легалізації тіньової економіки, яка, на відміну від діючої репресивно-каральної практики, передбачає залучення тіньової економічної діяльності в нормативно-правове поле держави. Автор наголошує на тому, що формування та поширення тіньової економіки можливе тільки за умови викривлення ідеології в суспільстві, що спричинило ушкодження інтересів соціальних груп, створення механізмів корисливого розподілу виробленого продукту на основі корупції владних структур і різноманітних протизаконних операцій [3].

Крізь призму боротьби із корупцією та організованою злочинністю розглядають проблеми нелегальної тіньової економіки інші автори, серед яких можна виділити таких відомих правознавців, як: Л. Аркушу, Є. Зозулю, О. Новакова, С. Шалгунова, Л. Багрій-Шахматова, О. Прохоренка, В. Ущাপовського, С. Чернявського, О. Джужу та інших авторів. Як зауважує один із прихильників цього напрямку В.Ф. Ущাপовський у статті "Деформація економічних відносин як одна з умов розвитку організованої злочинності", опублікованій у "Науковому віснику Національної академії внутрішніх справ України" (2004, № 6, с. 110 – 117), сутність самого феномену тіньової економіки лежить у площині проблем взаємозв'язку легального і тіньового секторів економіки, економічної злочинності, її латентності. На його думку, проблема тіньової економіки має загальний міждержавний характер, оскільки породжені її функціонуванням наслідки виражаються в національній економічній дестабілізації, гальмують систему ринкових відносин [17, с. 110-117].

Автор вважає, що до головних причин, які сприяли посиленню й зростанню тіньового сектору економіки на сучасному етапі, можна віднести: потужний податковий прес, антагоністичний з інтересами та можливостями переважної кількості фізичних і юридичних осіб, які існують у межах законодавчого поля України; безконтрольне зростання кількості кримінальних структур і безкарність їхньої діяльності, інтеграцію організованої злочинності із суб'єктами економічної діяльності, пасивну згоду держави на легалізацію кримінальних авторитетів (у тому числі в суспільно-політичному житті); незахищеність громадян і підприємств від посягань злочинних формувань і встановлення контролю за їхньою діяльністю з боку цих структур; правову незахищеність суб'єктів економічної діяльності від зловживань, утисків, протидії та вимагань з боку чиновників державного апарату на всіх його рівнях; відсутність стабільного й збалансованого законодавства, яке б регламентувало економічну діяльність, правовий нігілізм влади й населення країни; відсутність інвестиційної альтернативи тіньовим капіталом; міждержавну інтеграцію тіньового сектору й суб'єктів тіньової економічної діяльності; втрату історичних традицій, моральних і етичних норм, які ґрунтуються на повазі до приватної власності, кодексу й підприємницької та робітничої честі тощо [17, с. 116]. Можна повністю погодитись із висновком, який робить В. Ущাপовський наприкінці своєї статті, щодо того, що стрімкий ріст тіньової економіки спричиняє криміналізацію суспільства взагалі і, головне, втрату державою своїх регулюючих та інших соціально важливих функцій.

Аналогічної думки дотримуються й відомі вітчизняні правознавці С. Чернявський та О. Джужа в статті "Криміналізація економіки України: сучасний стан, тенденції, напрями протидії". Автори зазначають, що серед негативних явищ у сфері економіки, які гальмують розвиток підприємництва та становлення реального ринкового середовища в суспільстві, слід, передусім, назвати зростання тіньового сектору та

поширення економічної злочинності [4, с. 35-40]. Підтвердженням цієї точки зору, яку ми повністю підтримуємо, є результати досліджень роботи податкових органів. Так, вивчена та проаналізована С. Чернявським та О. Джужою практика роботи податкових міліції і дані офіційної статистичної звітності свідчать про значну питому вагу злочинів у сфері оподаткування та здійснення підприємницької діяльності в загальному обсязі злочинів. Способи вчинення злочинів у сфері оподаткування постійно змінюються та удосконалюються. Для підготовки до злочину та приховування слідів останнього виконується значний обсяг заходів, які сприяють полегшенню його вчинення та ускладнюють можливість виявлення злочинної діяльності підрозділами податкової міліції. У той же час, автори переконані, що важливим фактором зниження криміногенного впливу організованої економічної злочинності є з'ясування причин та нейтралізація умов, що сприяють здійсненню конкретних протиправних діянь [4, с. 37].

Однак, крім економічного та кримінально-правового підходів до розгляду проблем тінізації економіки, все більше авторів схиляється до необхідності застосування комплексного підходу. Так, З. Варналій стверджує, що досліджувати поняття тіньової економіки варто на основі міждисциплінарного підходу. Напрямок міждисциплінарного дослідження багато в чому визначається вибором основного критерію зарахування економічних відносин до цієї сфери [2].

Таким чином, наведені точки зору та підходи до розгляду сутності, детермінант та наслідків тіньової економіки окреслюють основне коло минулих та сучасних концепцій щодо протидії нелегальному сектору. Однак, незважаючи на досить активний розвиток цих досліджень, вони, на наш погляд, ще не повною мірою сприяють розробленню дієвої доктрини детінізації вітчизняної економіки. Тіньова економіка – явище складне й дуже неоднорідне, і хоча вона має інтернаціональний характер, водночас, концептуальні підходи до її дослідження завжди мають національну специфіку. Тому нагальною є потреба в подальшому науковому пошуку ефективних механізмів протидії цьому негативному явищу.

Джерела та література

1. Бордюк В. Оцінка стану тіньової економіки України та методи розрахунків її обсягів / В. Бордюк, Т. Приходько, О. Турчинов. – К., 1997. – 138 с.
2. Варналій З. С. Шляхи детінізації економіки та її особливості / З. С. Варналій // Банківська справа. – 2007. – №2. – С. 56-66.
3. Гончарова В. О. Взаємозв'язок офіційної та тіньової економіки в умовах ринкової трансформації: Дис. канд. екон. наук: 08.01.01 / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2001. – 207 с.
4. Джужа О. Криміналізація економіки України: сучасний стан, тенденції, напрями протидії / О. Джужа, С. Чернявський // Право України : Юридичний журнал. – 2005. – №12. – С. 35-40.
5. Козлов Ю. Теневая экономика и преступность / Ю. Козлов // Вопросы экономики. – 1990. – № 3. – С. 120 – 127.
6. Корягина Т. "Теневая экономика" в СССР (анализ, оценка, прогнозы) / Т. Корягина // Вопросы экономики. – 1990. – № 3. – С. 110 – 111.
7. Мандибур В. О. Тіньова економіка як об'єкт системного наукового дослідження [Електронний ресурс] / В. О. Мандибур. – Режим доступу : <http://lib.meta.ua/book/11974/>.
8. Никифоров Л. Теневая экономика: основы возникновения, эволюции и ослабления / Л. Никифоров, Т. Кузнецова, В. Фельзенбаум // Вопросы экономики. – 1991. – № 1. – С. 100.
9. Осипенко О. В. Что отбрасывает тень? / О. В. Осипенко, Ю. Г. Козлов // ЭКО. – 1989. – № 2. – С. 47 – 59.
10. Осипенко О. В. Экономическая криминология : проблемы старта / О. В. Осипенко // Вопросы экономики. – 1990. – № 3. – С. 130-133.
11. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної криминології / В. М. Попович. – К. : Правові джерела, 1998. – 448 с.
12. Попович В. М. Теорія детінізації економіки / В. М. Попович. – Ірпінь, 2001. – 175 с.
13. Предборський В. А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології : монографія / В. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 614 с.
14. Рутгайзер В. Теневая экономика в СССР: Обзор литературы и исследований / В. Рутгайзер // Свободная мысль. – 1991. – № 17. – С. 119-125.
15. Селезнев В. "Теневая экономика": по поводу статьи Осипенко О. / В. Селезнев // Экономические науки. – 1990. – № 2. – С. 123-124.
16. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О. В. Турчинов. – К. : АртЕк, 1995. – 300 с.
17. Ущатовський В. Ф. Деформація економічних відносин як одна з умов розвитку організованої злочинності / В. Ф. Ущатовський // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – № 6. – С. 110-117.
18. Фрадинський О. А. Фінансові домінанти тіньової економіки : Дис. канд. екон. наук: 08.04.01 / Хмельницький національний ун-т. – [Б.в.], 2006. – 202 с.

Neklyudov Ye. S. Shadow Economy in Ukraine: Domestic Historiography of the Problem

The article analyzes the views of local researchers on the problems of the shadow economy in Ukraine. Several major approaches to solving problems of the shadow sector have been outlined. The necessity of further research of effective concepts to counteract the shadow economy on the basis of a multidisciplinary approach has been justified.

Keywords: shadow economy, illegal economy, underground economy, criminal economy, economic policies, the legal regulation of economic activity.

Неклюдов Е. С. Теневая экономика в Украине: отечественная историография проблемы

В статье проведен анализ взглядов отечественных исследователей на проблемы теневой экономики в Украине. Выделены несколько основных подходов к решению вопросов теневого сектора. Обоснована необходимость дальнейших научных поисков эффективных концепций противодействия теневой экономике на основе комплексного междисциплинарного подхода.

Ключевые слова: теневая экономика, нелегальная экономика, подпольная экономика, криминальная экономика, экономическая политика, правовое регулирование экономической деятельности.